
Беларусь і Свет

навуковы альманах

ФІЛАСОФІЯ

ПАЛІТАЛОГІЯ І САЦЫЯЛОГІЯ

ЭКАНОМІКА І ПРАВА

ГІСТОРЫЯ І КУЛЬТУРАЛОГІЯ

ФІЛАЛОГІЯ. МОВАЗНАЎСТВА

ПЕДАГОГІКА, ПСІХАЛОГІЯ, АДУКАЦЫЯ

№ 1 / 2021

СКЛАД РЭДКАЛЕГІІ

Галоўны рэдактар

Святлана Куль-Сяльверстава, др. хаб., прафесар, (Беласток, Польшча)

Намеснікі галоўнага рэдактара

Марына Мажэйка, др. хаб., прафесар (Беларусь, Мінск)

Генадзь Коршунаў, др. (Беларусь, Мінск)

Рэдакцыйная Рада

Вальдэмар Урбаняк, др. хаб, прафесар (Польшча, Шчэцін)

Лідзія Лысюк, др. хаб., прафесар (Беларусь, Брэст)

Захар Шыбека, др. хаб., прафесар (Ізраіль, Хайфа)

Анатоль Лысюк, др. хаб., прафесар (Беларусь, Брэст)

Алена Гапава, др. хаб., (ЗША, Мічыган, Каламазу)

Аляксандр Мурашоў, др. хаб., прафесар (Беларусь, Гродна)

Дыяна Мадыярава, др. хаб., прафесар (Казахстан, Нурсултан)

Аляксандр Амелянюк, др. (Беларусь, Брэст)

Кшыштаф Купіньскі, мгр. (Польшча, Конін)

Іяланта Гражына Зузда, др. (Польшча, Беласток)

Вольга Бурукіна, др. (Расія, Масква)

Тэхнічны рэдактар - Інга Коршунава (Беларусь, Мінск)

Дызайн вокладкі - Аляксандр Рыжы

Спасылка на часопіс пры выкарыстанні яго матэрыялаў абавязковая. Першасная (даведачная) версія часопіса "Беларусь і Свет. Веснік Беларускай Акадэміі" - гэта версія, апублікаваная на сайце Беларускай Акадэміі [www. ba.edu.ie](http://www.ba.edu.ie).

Адрас рэдакцыі: ul. Ciepła 40 lok. 15

15-472 Białystok. Polska

e-mail: biswba@gmail.com

ISBN 98-83-927045-6-0

© Wyższa Szkoła Kadr Menedżerskich, Konin, Polska

ЗМЕСТ

Ад рэдакцыі	5
-------------------	---

ФІЛАСОФІЯ

Марина Можейко

Язык и власть: белорусский язык в контексте социокультурных трансформаций ...7

ПАЛІТАЛОГІЯ І САЦЫЯЛОГІЯ

Святлана Куль-Сяльверстава

Палітычныя межы ў сучасным грамадстве: дэфініцыі, мадэлі, функцыі (да пастаноўкі праблемы) 16

Генадзь Коршунаў Беларусь-2020 – асаблівасці сацыяльнай дынамікі (варыянт аналітычнага вывучэння) 26

Наталья Огорелышева

Беларусь-2020: социально-культурные процессы через призму COVID-19 36

Мирослав Беркус

Social dimension of physical activity influencing individual health in modern society (Социальное измерение физической активности, влияющее на индивидуальное здоровье в современном обществе)..... 49

Jakub Dziura, Jakub Kacpura, Jolanta G. Zuzda

Wpływ pracy zdalnej na zespoły bólowe kręgosłupa w czasie pandemii COVID-19 ...57

София Савелова

Самоуправление как условие обеспечения устойчивости процессов социального развития 64

Татьяна Богуш

Social patterns of deviance in a transforming society (Социальные паттерны девиантности в трансформирующемся обществе).....73

ЭКАНОМІКА І ПРАВА

Анастасия Пекарская

Налоговое сопротивление: белорусская проекция 92

Ольга Дробыш

Ограничения конституционного права на высшее образование в Республике Беларусь: отдельные аспекты правового регулирования 101

ГІСТОРЫЯ І КУЛЬТУРАЛОГІЯ

Алег Дзярновіч

Культурна-гістарычны комплекс «Літва» ў культурнай спадчыне Беларусі 108

Наталля Сліж

Функцыя гістарычнай памяці ў мяшчанскім асяродзі Гародні ў XVI–XVII стст. 117

Сяргей Марозаў

Тадэвуш Касцюшка ў гістарычнай памяці сучаснага беларускага грамадства 124

Аляксей Кайрыс

Асоба К. Каліноўскага ў беларускім грамадстве з 1916 па 2019 гг. 135

ФІЛАЛОГІЯ. МОВАЗНАЎСТВА

Анхела Эспіноса Руіс

Беларуская літаратура ў іспанамойным перакладзе: гісторыя, стан пытання і перспектывы 144

ПЕДАГОГІКА, ПСІХАЛОГІЯ, АДУКАЦЫЯ

Александр Мурашов

Познание мира в познании языка.....155

Ірына Курбаева

Дыстанцыйнае навучанне як эфектыўная альтэрнатыва традыцыйнаму. Досвед Адкрытага ўніверсітэту Вялікабрытанія).....162

Вольга Савіч

Вопыт Кадыскага ўніверсітэту ў выкарыстанні праграмных сродкаў арганізацыі дыстанцыйнага навучання і стварэння кантэнтэу 167

Marcin Pasek, Jolanta Grażyna Zuzda

Sprawność fizyczna jako miernik zdrowia – niepokojące trendy wśród przedstawicieli młodego pokolenia 170

ГІСТОРЫЯ І КУЛЬТУРАЛОГІЯ

Алег Дзярновіч¹

КУЛЬТУРНА-ГІСТАРЫЧНЫ КОМПЛЕКС "ЛІТВА" Ў КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЕ БЕЛАРУСІ

Aleh Dziarnovich

Cultural and historical complex "Lithuania" in the cultural heritage of Belarus

Ключавыя словы: Вялікае Княства Літоўскае, Беларусь, культурная спадчына, традыцыі

Key words: Grand Duchy of Lithuania, Belarus, cultural heritage, traditions

Abstract: The non-linearity and multi-component formation of the cultural traditions of Belarus very well illustrate the formation, coexistence and interaction in the Middle Ages and early Modern Times of such historical and cultural complexes as 'Lithuania' and 'Rus'. The Lithuanian period in the history of Belarus is important not only for its duration - five and a half centuries - but also for the fundamental changes that took place at that time. We can try to use the cataphatic (positive) principle of describing the problem, the wording of which, in this case, would look like this: "What has historical Lithuania given us?" The answer to this question can be systematized by points and more extensively describe them: territory; languages; denominations; images and signs; traditions.

Уступ

Нелінейнасць і шматкампанентнасць фармавання культурных традыцый Беларусі вельмі добра ілюструюць фармаванне, суіснаванне і ўзаемадзеянне ў Сярэднявеччы і раннім Новым часе такіх гістарычна-культурных комплексаў, як "Літва" і "Русь". У сучаснай беларускай гістарыяграфіі сфармаваліся даволі палярныя погляды на праблему ўдзелу ў генезісе мадэрнай беларускай нацыі гэтых двух комплексаў і двух супльнасцяў літвінаў і русінаў. Разыходжанні паміж гэтымі поглядамі маюць і метадалагічныя адметнасці, і шкала адрозненняў знаходзіцца паміж канструктывізмам і прымардыялізмам.

Але ёсць яшчэ ракурс на праблему. Як ў багаслоўі вылучаюцца два кірункі – апафатычны і катафатычны, – так і ў аналізе гістарыясофскіх праблем мы можам выкарыстаць прынцыпы пазнання сутнасцяў праз адмаўленне ці прызнанне істотных характарыстык. І ў нашым выпадку мы можам паспрабаваць выкарыстаць катафатычны (станоўчы) прынцып апісання праблемы, фармулёўка якой, у такім разе, будзе выглядаць наступным чынам: "Што нам дала гістарычная

---

¹ Інстытут гісторыі НАН Беларусі, кандыдат гістарычных навук, Мінск, Беларусь

Літва?” Адказ на гэтае пытанне магчыма сістэматызаваць па пунктах і больш пашырана іх апісаць:

- тэрыторыю;
- мовы;
- канфесіі;
- вобразы і знакі;
- традыцыі.

Тэрыторыя

У сапраўднасці тэрмін Літва мае некалькі значэнняў і сваю іерархію прачытання¹. У XIV-XVI стст. “Літва” мела значэнне палітоніму і пазначала ўсю тэрыторыя дзяржавы, падуладнай Гедымінавічам-Ягайлавічам. Але ўнутры самой дзяржавы існавала некалькі гістарычна-культурных рэгіёнаў, сярод якіх Літва была адным з галоўных – яе тэрыторыя ахоплівала заходнюю і паўночна-заходнюю частку краіны. Хоць ментальныя межы гэтага рэгіёну былі рухомыя, з тэндэнцыяй пашырэння на ўсход. Так Менск, напрыклад, у XV ст. у айчынных крыніцах мог прыгадвацца як горад, які ляжаў на Русі. Але ўжо ў XVI ст. Менск стала замацаваўся на Літве.

Велізарныя абшары сённяшняй тэрыторыі Беларусі цягам стагоддзяў пад рэгіянальнаю назваю Літва сталі не толькі інтэгральнай часткай краіны, а адной з дзвюх яе базавых тэрытарыяльных частак. Значную частку гэтай гістарычнай Літвы складалі сапраўды землі «ўласна Літвы», альбо «Літвы да Міндоўга», якая ахоплівала тэрыторыю Віленшчыны і адкуль у XIII ст. сыходзілі імпульсы новага дзяржавастварэння. І гэты сюжэт не тычыцца тэматыкі балцкага субстрату, якая была актуальнай за тры-шэсць стагоддзяў да ўзнікнення ВКЛ. У XIII ст. гэта была новая старонка славяна-балцкага ўзаемадзеяння і яна ўжо адлюстравана ў гістарычнай памяці праз пісьмовыя крыніцы, а не толькі праз археалагічныя артэфакты.

Да рэгіёну Літва ў XVI ст. адносіліся паветы: Браслаўскі, Ваўкавыскі, Віленскі, Вількамірскі, Гарадзенскі, Лідскі, Троцкі, Упіцкі, практычна цалкам Ашмянскі і Слоніўскі, большая частка Наваградскага ды заходняя палова Менскага². У сваю чаргу, Русь у ВКЛ паводле новага адміністрацыйна-тэрытарыяльнага падзелу (пасля рэформаў 1565-1566 гг.) ахоплівала тэрыторыі Полацкага, Віцебскага (з Аршанскім паветам), Мсціслаўскага ваяводстваў, Рэчыцкі і Мазырскі паветы Менскага ваяводства. Заходняя ж ускраіна гэтай “Русі”

---

¹ О. Дзярновіч, ‘Літва’ і ‘Русь’ XIII–XVI вв. как концепты беларускай историографіі, [w:] «*Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* / Петербургские славянские и балканские исследования», 2009, 5–6 (1–2), с. 234–249.

² М. Ф. Спиридонов, «Літва» і «Русь» в Беларусі в XVI в., [w:] “*Наши Радавод*”, Гродна : ГрДУ імя Я. Купалы, 1996, Ч. 7, с. 208.

трапляла ў Менскі і Наваградскі паветы. Такім чынам, мяжа паміж гэтымі “Літвоею” і “Руссю” не супадала ні з этнічнай (у сучасным разуменні), ні ў значнай ступені з адміністрацыйнымі межамі (ваяводстваў і паведаў)¹.

Падсумуем: каля траціны тэрыторыі сучаснай Беларусі – гэта землі “гістарычнай Літвы”, якія сталі адным з базавых складовых частак абшараў краіны.

Мовы

Гэты пункт можа падацца нечаканым, але моўны чыннік таксама павязаны з рэгіянальным фактарам Літвы. Беларуская літаратурная мова новай эпохі гістарычна базуецца на сярэднебеларускіх гаворках. Гэта пераходны тып гаворак паміж паўночна-ўсходняй і паўднёва-заходняй дыялектнымі зонамі. Сярэднебеларускія гаворкі не з’яўляюцца па паходжанні дыялектам, яны паўсталі ў выніку натуральнага ўзаемадзеяння мясцовых гаворак і асаблівасцяў суседніх дыялектаў. Тэрыторыя пашырэння сярэднебеларускіх гаворак цягнуцца пасам ад Вільні праз Мінск і, звужуючыся, да Гомеля². На карце Яфіма Карскага “Беларускія гаворкі” 1903 г. выдання гэтая тэрыторыя была пазначана, як рэгіён “цвёрдага *p* і моцнага акання”³. Уласна ж у працэсе стварэння літаратурнай нормы ў канцы XIX – пачатку XX ст. былі задзейнічаны найперш гаворкі паміж Вільняй і Мінскам. Для гэтага меліся гістарычныя і сацыя-культурныя падставы.

Нядаўняе даследаванне палітолагаў Андрэя Казакевіча і Андрэя Асадчага па рэгіянальным і сацыяльным складзе ўдзельнікаў беларускага Адраджэння ў канцы XIX – пачатку XX стст. дазваляе акрэсліць рэгіён, адкуль сыходзілі імпульсы новага культурнага і моўнага працэсу – фармаванне праекту беларускай нацыі і літаратурнай беларускай мовы. Калі ўзяць за крытэр месца нараджэння беларускіх аўтараў, то цэнтрам культурнага руху выступаюць чатыры тагачасных паветы: Вялейскі, Мінскі, Слуцкі і Віленскі. На гэтай тэрыторыі нарадзілася амаль палова (каля 45 %) ад агульнай колькасці дзеячаў беларускага культурнага руху пазначанага перыяду. Да гэтага ядра далучаюцца іншыя паветы таксама з высокай колькасцю культурных дзеячаў. У Віленскай губерні варта адзначыць Дзісенскі і Ашмянскі

---

¹ В. Насевіч, М. Спірыдонаў, «Русь» у складзе Вялікага княства Літоўскага ў XVI ст., [w:] “З глыбі вякоў. Наш край: Гісторыка-культуралагічны зборнік”, Мінск, Навука і тэхніка, 1996, Вып. 1, с. 13–14.

² Р.І. Аванесаў і інш. (рэд.) *Лінгвістычная геаграфія і групавыя беларускія гаворкі (аналіз ізаглас)*, Мінск: Навука і тэхніка, 1969, Карта 73: Сярэднебеларускія ізагласы першай групы; Карта 75: Групавыя дыялектаў на тэрыторыі Беларусі.

³ Е. Ф. Карский, *К вопросу об этнографической карте Белорусского племени*, Санкт-Петербург: Типография Имп. АН, 1902, [Приложение:] *Этнографическая карта белорусского племени. Белорусские говоры*, [Варшава], 1903.

паветы; у Гарадзенскай губерні – Сакольскі і Слоні́мскі. Дапаўняе арэал Наваградскі павет Мінскай губерні. З усіх беларускіх губерняў абсалютнымі лідарамі выступае Віленская, у якой нарадзілася 36,5 % актывістаў беларускага культурнага руху. Не нашмат ад Віленскай адстае Мінская губерня (35,45 %).¹ Такім чынам, ініцыятарамі і прапаганістамі беларускага руху канцы XIX – пачатку XX стст. сталі пераважна выхадцы з тэрыторыі гістарычнай Літвы. Апроч іншага, яны былі аднымі з першых аўтараў і сталых карэспандэнтаў легальнай беларускай прэсы ды прыўнеслі моўныя асаблівасці сваіх мясцовасцяў у працэс фармавання беларускай моўнай нормы.

Сярод найбольш выразных такіх асаблівасцяў – моцнае аканне/яканне. Многія лінгвісты лічаць, што ў беларускай мове аканне/яканне – гэта з’ява субстратнага балцкага паходжання. У нашым рэгіёне толькі ў беларусаў і літоўцаў яканне замацавана графічна ў літаратурнай норме. Тое, што ў сучасных літоўцаў у не запазычаных словах пішацца як *e*, чытаецца як гук, вельмі блізкі да *я*. Для перадачы ж уласна гуку [e:] у літоўскай мове прыйшлося ўвесці асобную літару – *ė* (*e* з дыякрытычным знакам – кропкай), якая пазначае доўгі закрыты [ē].² *Ė* — дзявятая літара сучаснага літоўскага алфавіту. Але ўвёў яе ў пісьмовую мову духоўны пісьменнік і пратэстанцкі пастар XVII ст. Даніэль Кляйн (Daniel Klein) з Прусіі, які ў 1653 г. апублікаваў першую граматыку літоўскай мовы. У сваёй «*Grammatica Litvanica*» філолаг абгрунтаваў неабходнасць у асобнай літары *ė*, якая вылучала літоўскую мову ад нямецкай, а таксама лацінскай³. У далейшым на працу Кляйна абапіраліся аўтары іншых граматык літоўскай мовы, выдадзеных у XVIII ст. у Прусіі.

Мовазнаўцы сыходзяцца, прынамсі, у адным – асаблівасці беларускіх гаворак і беларуская дыялектная сістэма з яе падзелам на паўночна-ўсходнюю і паўднёва-заходнія дыялекты, канчаткова склалася ў эпоху Вялікага Княства Літоўскага⁴. Пра гэта сведчаць факты старабеларускага пісьменства.

Канфесіі

З агульнарэгіянальным паняткам Літва звязана таксама тэма пашырэння і, у пэўным сэнсе, нават узнікнення новых канфесіяў. Першае стагоддзе існавання ВКЛ адзначана дынамічнай раўнавагай

1 А. Казакевіч, А. Асадчы, *Пачаць пісаць па-беларуску. Рэгіянальны і сацыяльны склад беларускага адраджэння, канец XIX – пачатак XX ст.*, [у:] “Палітычная сфера”, 2011, № 16–17 (1–2), с. 91–90.

2 Т.В. Бульгина, О.В. Синёва, *Литовский язык*, [w:] *Балтийские языки*, Москва: Academia, 2006, с. 95.

3 D. Klein, *Grammatica Litvanica*, Regiomonti, Typis et sumptibus Johannis Reusneri, 1653, P. 1, 5–6, 17.

4 А.М. Булька, А.І. Жураўскі, І.І. Крамко, *Гістарычная марфалогія беларускай мовы*, Мінск, Навука і тэхніка, 1979, с. 320.

паміж паганствам балтаў, усходнім хрысціянствам русі (з малой літары) і новым заходне-хрысціянскім выбарам. Многія Гедымінавічы на рускіх княжэннях прымалі хрысціянства, але прэтэндэнт на вялікакняскую ўладу мусіў, прынамсі дэкларатыўна, заставацца язычнікам. Рэалізацыя Крэўскага пагаднення (уніі) 1385 г. прывяло да каталіцкага хросту пазасталага ў Літве паганскага насельніцтва. Такім чынам, у ВКЛ усталяваліся дзве хрысціянскія канфесіі – рыма-каталіцкая і ўсходне-хрысціянская славянскага абраду, якую мы разумеем сёння як праваслаўную. Пры гэтым, каб увайсці ў найвышэйшую палітычную эліту, трэба было прыняць каталіцтва. Выбух еўрапейскай Рэфармацыі нечакана даволі моцна адгукнуўся на прасторах ВКЛ сярод арыстакратыі, шляхты і, часткова, мяшчанства, найперш у форме кальвінізму. Менавіта ў пратэстанцкім асяроддзі, зважаючы на яго канцэпцыю персанальнага чытання Бібліі, праблематыка мовы набыла акрэслены характар і стала адной з важных чыннікаў ідэнтычнасці. Лінгвістычны маніфест Васіля Цяпінскага і тэрміналагічныя эксперыменты Саламона Рысінскага з рэгіянальна-этнічным самаакрэсленнем сябе як *Leucorussus* (грэчка-лацінскі канструкт, які ў перакладзе азначае “беларус”) ляжаць у плоскасці менавіта пратэстанцкіх пошукаў новай рэлігійнасці і ідэнтычнасці. Але пачатак Контррэфармацыі, ці Рэформы царквы, прыпыніў працэс пашырэння пратэстантызму і спарадзіў новую рэлігійна-царкоўную з’яву – грэка-каталіцызм.

Розніца і палемічнасць у ацэнках рэлігійнай уніі не знікла і па сёння. Дыскусійнасць палягае, у тым ліку, і ў фактары ўплыву палітыкі на царкоўныя справы. Вялікія князі літоўскія падтрымлівалі аўтаномную структуру Праваслаўнай Царквы ў абліччы Кіеўскай (Літоўскай) мітраполіі. Пасля ж каталіцкага хросту этнічнай Літвы тэма царкоўнай уніі неаднаразова ўзнікала на вялікакняскім двары, з тым што ў XIV-XV ст. Вільня ішла тут у фарватары Канстанцінопаля, які шукаў паразуменне з Рымам і спадзяваўся на дапамогу лацінскай Еўропы ў супрацьстаянні з асманамі. У гэтым ключы варта разглядаць і Ферара-Фларэнтыйскі сабор 1438-1445 гг. Але пасля ліквідацыі Візантыйскай дзяржавы ўнутраныя пытанні ў царкоўным уладкаванні сталі граць асноўную ролю. Берасцейская ўнія 1569 г. была мадэрнізацыйным адказам на выклікі эпохі Рэфармацыі і крызісу царквы. Цяпер паўстае пытанне, ці была Уніяцкая Царква асобнай канфесіяй, альбо адметнай часткай Каталіцкай Царквы. У сваіх апошніх публікацыях літоўскі гісторык Альфрэда Бумблаўскас называе Уніяцкую Царкву асобнай канфесіяй і гэты факт для яго з’яўляецца прыкладам талерантнасці ў Вялікім Княстве. Усё ж, калі сыходзіць са статутных дакументаў, то трэба наўпрост сказаць, што ўніяты былі католікамі візантыйскай літургічнай традыцыі. Зважаючы на гэты факт,

варта прызнаць, што на працягу XVII-XVIII стст. ВКЛ было каталіцкай дзяржавай з двума асноўнымі абрадамі. А на тэрыторыі сучаснай Беларусі грэка-каталікі складалі яўную дэмаграфічную большасць. І гэта асаблівасць вельмі выразна адрознівала рэлігійны ландшафт ВКЛ як ад Расіі, так і ад Польшчы. Усходне-хрысціянскі абрад, візантыйскія традыцыі развіваліся пераважна ўжо ў рамках Грэка-каталіцкай Царквы. Але тут трэба адзначыць, што ў XVIII ст. адбываецца працэс лацінізацыі гэтай царквы.

Гэтая канфесійная мазаіка вызначала вельмі разнастайны культурны ландшафт краю.

Вобразы і знакі

Літоўскі перыяд гісторыі пакінуў нам цэлы шэраг візуальных і мастацкіх вобразаў, а таксама адпаведныя сімвалы і знакі. Цэлыя мастацкія стылі і культурныя эпохі прыйшлі да нас як раз у часы ВКЛ.

У XIII ст. абшары нашага краю, незалежна ад дамінантнай этнічнай супольнасці, уяўлялі сабой цывілізацыю дрэва. Лясамі была занятая амаль уся тэрыторыя краю, навукі апрацоўцы дрэва былі дасканалымі, а жыць у драўляных пабудовах было найбольш мэтазгодна з пункту гледжання тэмпературна-вільготнага рэжыму. Грэкі ў XI ст. навучылі нашых продкаў будаваць храмы ў візантыйскім стылі з выкарыстаннем плінфы – тонкай цэгля. Грамадзянскія пабудовы, у якіх можна было жыць круглы год, з’явіліся ў нашым краі толькі з пашырэннем гатычнага стылю і тэхналогіі кафляных печак. Названія з’явы пачалі пашырацца ў самым канцы XIII – пачатку XIV стст. Гэта быў перыяд як раз усталявання Вялікага Княства Літоўскага. Пасля Ферара-Фларэнтыйскай уніі 1439 г., з другой паловы XV ст. гатычныя ўплывы атрымалі дасканаласць у вырашэнне ў архітэктурную візантыйскага стылю ў ВКЛ, таму мы маем такія ўнікальныя аб’екты, як царквы ў Мураванцы, Сынкавічах і Кодне.

Надалей ВКЛ спазнала прыход цэлых культурных і светапоглядных эпох, мастацкіх стыляў і напрамкаў – Рэнэсансу, Маньерызму, Барока, ранняга Класіцызму, Асветніцтва. Рэнэсансныя помнікі адзначаны яшчэ сваёй стрыманасцю, але барока сапраўды стала “нацыянальным стылем”, сфармаваўшы тып дзвюхвежавых храмаў, нагэтулькі пазнавальны ад Талачына да Коўна. Позні этап Барока на нашых землях атрымаў назву “Віленскага барока” і выявіўся ці не найбольш у архітэктурных грэка-каталіцкіх храмаў.

Пашырэнне мастацкіх стыляў і геаграфічна-храналагічныя абсягаў культурных эпох спрычыніліся да дыскусіі пра сімвалічныя межы Еўропы. Адзначым адразу, што гэтыя ментальныя межы паслядоўна, да пачатку XX ст. пасоўваліся на ўсход, у далейшым перажыўшы стадыі пульсацыі. Але ў перыяд да эпохі Асветніцтва, да

канца XVIII ст., дзве з’явы вызначаюць уяўныя абшары Еўропы – Рэнэсанс і Барока. Еўрапейскімі для XVI ст. можна лічыць краіны, дзе сфармаваліся ўласныя рэгіянальныя версіі Рэнэсансу, а не толькі прысутнічаюць імпартаваныя артэфакты эпохі. У Вялікім Княстве рэнэсансныя тэндэнцыі найбольш выявіліся ў літаратуры, прававой думцы, кнігадрукаванні, таксама і ў выяўленчым мастацтве. Вось жа помнікі Барока маркіруюць усходнюю мяжу Еўропы для XVII ст.

Разам з тым, захаваліся і матэрыяльныя знакі эпохі, якія мы гатовыя напаўняць новымі сэнсамі: ратушы, як напамін пра гарадское самакіраванне, і прыватныя замкі, як увасабленне аўтаноміі ад дзяржаўнай улады.

Цэлы шэраг выяўленчых апазнавальных знакаў эпохі ВКЛ захавалі ці адраділі сваю функцыю пасля доўгага часавага разрыву. Мова тут ідзе пра гербы і, найперш, пра “Пагоню”, якая атаясамляецца з Беларуссю ці то ў дзяржаўным, ці то ў палітычным кантэксце. Але многія беларускія гарады з магдэбургскай гісторыяй вярнулі сабе даўнія гербы, які сталі афіцыйна ўжывацца зноў. І гэты працэс дэманструе не толькі сімвалізм, але і функцыянальнасць спадчыны.

Традыцыі

Магчыма, гэты пункт у пераліку спадчыны Літвы аналізаваць найскладаней. І рэч не толькі ў часовай аддаленасці ад перыяду існавання ВКЛ, але і з-за ўплыву працэсаў, якія наклаліся на той гістарычна-культурны комплекс ужо пасля літоўскага перыяду. А менавіта: расійская бюракратыя і царскае самаўладдзе, савецкі таталітарызм, разбуральнасць дзвюх Сусветных войнаў. Пасля палітычна-юрыдычнага спынення існавання Вялікага Княства Літоўскага як суб’екта Рэчы Паспалітай узнікла новая літвінская культурная традыцыя. Ёй былі ўласцівыя літвінскі патрыятызм і ідэалізацыя гісторыі ВКЛ. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай, асабліва ў эпоху рамантызму, распрацоўка міфа Гістарычнай Літвы, да чаго найбольш прычыніліся дзеячы пакалення Адама Міцкевіча, была неабходна для захавання ўласнай этнічнай і культурнай тоеснасці ва ўмовах нівеліроўкі імперскай палітыкай культурнага ландшафту краю.¹

Канец XIX – другая палова XX стст. былі перыядамі мадэрнізацыі, няхай і запозненай. Мадэрн прыўнёс паскоранасць зменаў не толькі ў эканоміцы, але ў сацыяльнай і культурнай дынаміцы. Тым не менш, выкарыстоўваючы сродкі сацыялогіі і культурнай антрапалогіі, мы можам прызнаць некаторыя выразныя адрозненні беларусаў ад сваіх суседзяў, які маюць гістарычны характар.

---

¹ С Куль-Сяльверстава. *Палітыка. Культура. Асоба. Нарысы па культуры Беларусі*. Гродна, ЮрСаПрынт, 2012, с. 6—7.

Параўнаўчыя эмпірычныя і сацыялагічныя назіранні дазваляюць выказаць меркаванне, што сучасныя беларусы схільныя прытрымлівацца ўсталяваных прававых нормаў. Знакамітая гатовасць беларусаў пераходзіць вуліцу толькі на зялёны сігнал святлафору была зафіксаваная зусім не ў XXI ст., а стала прадметам добразычлівых савецкіх анекдотаў яшчэ ў другой палове XX ст. Апроч таго, практыка валанцёрства і ўзаемадапамогі, а таксама ўзнікненне ў апошні час лакальных супольнасцяў кажуць пра існаванне культурнай традыцыі самаарганізацыі.

Падобныя практыкі немагчыма вывесці толькі з традыцыйнага грамадства, якое было практычна ўшчэнт разбуранае калектывізацыяй і мадэрнізацыяй. Нашыя культурныя стэрэатыпы паводзінаў заснаваны на трансляцыі, у тым ліку ў дыдактычнай і навуковай літаратуры, а таксама ў медыях, традыцыяў самакіравання ў магдэбургскіх гарадах і на шляхецкіх соймаках, у рэлігійных брацтвах і рамесных цэхах. У сваёй прававой традыцыі мы робім адсылкі да Статутаў ВКЛ і правоў грамадзянаў на апеляцыю судовых выракаў у Галоўным Трыбунале ВКЛ.

Яшчэ адну традыцыю канстатаваць вельмі лёгка, але яе ацэнкі могуць адрознівацца – гэта шматмоўнасць Беларусі. Рэч у тым, што наш край ніколі не быў аднамоўным, для практычнага і паспяховага жыцця ў ім заўжды было неабходна ў той ці іншай форме валодаць некалькімі, прычым краёвымі, мовамі. Каб напрыклад, жыць у Менску XVII ст., калі яшчэ адносна моцнымі былі пазіцыі старабеларускай мовы, трэбы было яшчэ ведаць польскую, для адукацыі ўмець паслугоўвацца лацінаю, а ў сферы гандлю не зашкодзіла б ужо базавыя веды з ідышу. Пад час руху з усходу на захад Княства ўзмацнялася б значнасць той ці іншай мовы, але актыўных моваў так ці інакш было некалькі. Палітыка планавай савецкай русіфікацыі ў 1930-х — 1980-х гадах выглядае хутчэй як выключэнне, але гэта з’ява індустрыяльнай эпохі і таталітарнай сістэмы.

Падсумаванне

Можна вынесці адзін важны ўрок з прыкладаў функцыянавання традыцыі – пакідаючы матэрыяльныя і ментальныя сляды, традыцыя рэактуалізуецца праз інстытуты і практыкі. Гэтае палажэнне вельмі добра стасуецца да спадчыны гістарычнай Літвы ў нашай гісторыі, хоць у поўным аб’ёме мы можам да канца і не ўсведамляць маштабы тых з’яваў, якія працягваюць і сёння функцыянаваць у нашым культурным і сацыяльным жыцці. Літоўскі перыяд нашай гісторыі важны не толькі сваёй працягласцю – у пяць з паловай стагоддзяў, – але і тымі фундаментальнымі зменамі, якія адбываліся ў той час. Фактычна, толькі ў XIII ст. Еўропа пачала набываць пазнавальныя для нас рысы –

праз камунальных рэвалюцыі і пашырэнне гарадскога самакіраванне, а таксама праз узнікненне ўніверсітэтаў. Гэтыя дзве з’явы зрабілі з часткі хрысціянскага свету тое, што сёння мы ведаем як Еўропу. Як раз каля 1200 г. склалася еўрапейская ўніверсітэцкая сістэма з яе асаблівасцямі, і еўрапейская вучонасць перамясцілася з сярэднявечных кляштароў у гэтыя новыя навучальныя карпарацыі. Сярэдзіна ж XIII стагоддзя было часам узнікнення ВКЛ, яшчэ ў форме кароткачасовага каралеўства. То бок, паўстанне на нашых абшарах новай дзяржавы супала з кардынальнымі трансфармацыямі ў самой Еўропе, таму вестэрнізацыя Вялікага Княства была насамрэч удзелам у працэсе фармавання Еўропы на самым яе ўсходзе. У тым ліку таму Літва застаецца для нас жывой спадчынай.

Бібліяграфія:

Літаратура:

Klein D., *Grammatica Litvanica, Regiomonti*, Typis et sumptibus Johannis Reusneri, 1653.

Аванесаў Р.І. і інш. (рэд.) *Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак (аналіз ізаглас)*, Мінск : Навука і тэхніка, 1969.

Булыгина Т.В., Синёва О.В., *Литовский язык*, [в:] *Балтийские языки*, Москва: Academia, 2006.

Булыка А.М., Жураўскі А.І., Крамко І.І., *Гістарычная марфалогія беларускай мовы*, Мінск: Навука і тэхніка, 1979.

Дзярновіч О., *‘Литва’ и ‘Русь’ XIII–XVI вв. как концепты белорусской историографии*, [в:] «*Studia Slavica et Balcanica Petropolitana / Петербургские славянские и балканские исследования*», 2009, № 5–6 (1–2).

Казакевіч А., Асадчы А., *Пачаць пісаць па-беларуску. Рэгіянальны і сацыяльны склад беларускага адраджэння, канец XIX – пачатак XX ст.*, [у:] “*Палітычная сфера*”, 2011, № 16—17 (1—2).

Карский Е. Ф., *К вопросу об этнографической карте Белорусского племени*, Санкт-Петербург: Типография Имп. АН, 1902.

Карский Е. Ф., *Этнографическая карта белорусского племени. Белорусские говоры*, [Варшава], 1903.

Куль-Сяльверстава С., *Палітыка. Культура. Асоба. Нарысы па культуры Беларусі*, Гродна: ЮрСаПрынт, 2012.

Насевіч В., Спірыдонаў М., *«Русь» у складзе Вялікага княства Літоўскага ў XVI ст.*, [в:] “*З глыбі вякоў. Наш край: Гісторыка-культуралагічны зборнік*”, Мінск : Навука і тэхніка, 1996, Вып. 1.

Спирidonов М. Ф., *«Литва» и «Русь» в Беларуси в XVI в.*, [у:] “*Наш Радавод*”, Гродна : ГрДУ імя Я. Купалы, 1996, Ч. 7.